

Dagsverket

DALARNAS HEMBYGDSFÖRBUND

NR 2. 2023 ÅRG 41 PRIS 30 KR

Helena Höij, landshövding Dalarna.
Foto: Kajsa Kilström

Varmt välkommen till Dalarna Helena Höij!

"Här har vi mycket att lära av hur vi byggt och bott i historien, hur vi tagit tillvara våra naturresurser, hur vi brukat våra odlingsmarker och hur vi lokalt hanterat kriser."

Vi är många som kan vittna om hur vi hittat gemenskap och fått utvecklas i föreningslivet. Föreningar erbjuder oss människor mening och gemenskap och där kan vi vara med och forma vår närmiljö. Så tänker jag att det verkligen är med hembygdsrörelsens fokus på lokalsamhället, dess historia, miljö och sociala liv.

Hembygdsrörelsen föddes under de stora samhällsförändringarna för mer än 100 år sedan, industrialisering och urbanisering hotade många värden man ville bevara. Vi står också idag inför stora samhällsutmaningar med klimatförändringar och ett krig i vår närhet som sätter fokus på vår kris- och krigsberedskap. Också idag hotas grundläggande värden.

Här blir det naturligt att värna det materiella kulturarvet: miljöer, byggnader och samlingar ska skyddas mot klimatförändringarnas effekter. Men stora värden finns också i vårt immateriella kulturarv.

Vi måste hitta svaren på hur vi ska leva och bo hållbart i framtiden och hur vi bygger ett samhälle som klarar olika typer av påfrestningar. Här har vi mycket att lära av hur vi byggt och bott i historien, hur vi tagit tillvara våra naturresurser, hur vi brukat våra odlingsmarker och hur vi lokalt hanterat kriser.

Hembygdsrörelsen, tänker jag, handlar om att vårda vårt gemensamma kulturarv som en utgångspunkt för hur vi formar vår gemensamma framtid. Ur det perspektivet är jag säker på att hembygdsrörelsen har framtiden för sig. ♦

Helena Höij, landshövding och ordförande i Dalarnas Fornminnes- och Hembygdsförbund

Dagsverket utges av Dalarnas Fornminnes- och Hembygdsförbund och Dalarnas museum

Adress: Box 22, 791 21 FALUN,
Tel: 023-666 55 00

Besöksadress: Dalarnas museum,
Stigaregatan 2-4, Falun. E-post:
dagsverket@dalarnasmuseum.se
www.dalarnasmuseum.se

Ansvarig utgivare:

Christer Björklund

Redaktör: Marina Andersson

Redaktion:

Bildresearch / Bildbehandling:

Merita "Mia" Ruotsalainen.

Ombrytning & Form: Anna K Eriksson

Tryck: BrandFactory
Svanenmärkt.

ISSN: 0349-6139 (tryckt)

ISSN: 2001-7049 (online)

Distribution: Dagsverket utkommer fyra gånger per år och ingår i medlemskapet i Dalarnas Fornminnes- och Hembygdsförbund. Upplaga 2000 ex. per nummer. Medlemskap i DFHF för år 2023 erhålles genom insättande av 250 kr på bg 5604-8564. Som medlem får du en årsbok, 4 nummer av Dagsverket, 20 procents rabatt på Dalarnas museums och hembygdsförbundets publikationer.

Annonsera i Dagsverket:

Helsida: 1.600 kr

Halvsida: 800 kr

1/3-sida: 600 kr

1/4-sida: 400 kr

1/6-sida: 300 kr

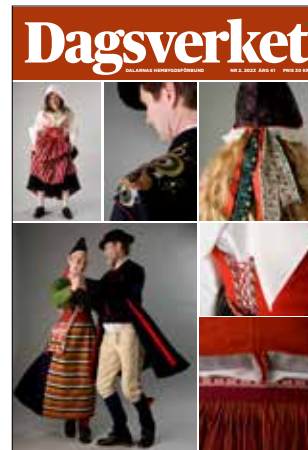
1/8-sida: 200 kr

Priser exklusive moms

Manusstopp 2023

Nr 3, 1 september

Redaktionen förbehåller sig rätten att förkorta och redigera insända texter. I och med att material lämnas till redaktören godkänner upphovsmannen också att det publiceras elektroniskt. Författarna är ensamma ansvariga för sina artiklars innehåll.

Dräktbilder

Foto: Lars Dahlström

Redaktören har ordet

Vi går mot sommaren med stormsteg, och för alla engagerade i hembygdsrörelsen brukar det betyda en hel del arbete; många av våra evenemang sker sommartid, när folk har ledigt och har möjlighet att besöka landets eller länets hembygdsgårdar och jag hoppas att det hos gästerna finns en djup tacksamhet gentemot alla ideellt arbetande människor som ser till att ett kulturarv bevaras, samtidigt som man skapar samlingsplatser och aktiviteter åt människor.

På midsommar är det dags att ta fram dräkten (om man inte redan använder den regelbundet) och jag skulle vilja slå ett slag för Dalarnas museums nya textiltställning *Klädd i Dalarn* som har vernissage den 17 juni och ni är givetvis varmt välkomna.

När vi nu närmar oss midsommar känns kanske hösten något avlägsen, men jag skulle också gärna vilja påminna om Karin Ferners utställning *Extra allt och lite till Lad, slims och kronor i en anda av återbruk* på Dalarnas museum, vernissage den 15 september. Utställningen inviger också temahelgen *Dalarna Folk Fashion weekend*, en helg i dräkten och textilens tecken. Har du inte bokplatser gör det gärna så snabbt som möjligt. ◆

Ha en riktig trevlig sommar
Önskar DFHF

Marina Andersson, redaktör

Årstämmor 2023

Dalarnas fornminnes- och hembygdsförbunds årsstämma

Dalarnas fornminnes- och hembygdsförbunds årsstämma hölls på Staberg. DFHF hälsar Helena Höij, ny förbundsordförande i DFHF varmt välkommen, liksom Torbjörn Zakrisson, Särna, som är styrelsens nya ledamot och efterträder Inga Murmester som efter lång och trogen tjänst går vidare till andra äventyr. Under årsmötet hölls sedvanliga årsmötesförhandlingar, men också presentationer av utmärkelser. Till årets hembygdsförening i Dalarna valdes Ulum Dalska, Årets hembygdsbok i Dalarna blev *Klädd i Nås* av Margareta Jonth. Stora Skedvi firade 100 år som förening och Mora hembygdslag, liksom Elsborgs stadsdelsförening firade 50-årsjubileum. Boken *Mockfjärdsminnen* fick ett hedersnämmande. Varmt tack till Staberg för god middag och fantastiska omgivningar.

Margareta Jonth får ta emot diplom för årets hembygdsbok i Dalarna "Klädd i Nås" av landshövding Helena Höij. Foto: Jan-Olov Montelius

Sveriges hembygdsförbunds riksstämma

Sveriges hembygdsförbunds riksstämma hölls i Halmstad, och Anna-Karin Andersson från Grangårde valdes till förbundsordförande för 2023. Eva Kemff från Lalnäs omvaldes som styrelseledamot i Sveriges hembygdsförbunds styrelse. ◆

Marina Andersson, hembygdskonsulent

Anna-Karin Andersson omvald ordförande i Sveriges hembygdsförbund. Foto: Torbjörn Zakrisson

Föreningen Ulum Dalska gratuleras av landshövding Helena Höij för utmärkelsen årets hembygdsförening. Foto: Jan-Olov Montelius

1850-talets modeplagg: Livtröjor med stickade ärmar

Ingrid's Lass's Ola i Floda, 85 år gammal, 1910.
Foto O. Thufvesson

FRÅN FLERA SOCKNAR omskrivs en tröja, både för män och för kvinnor, som kallas livtröja. Det är en kortare tröja, med enklare snitt, som brukades som vardagströja. Troligtvis var de tidigaste tröjorna från början av 1800-talet, eller så långt tillbaka som det finns uppteckningar om dem, helt sydda av vadmal. Sagesmännen födda under mitten av 1800-talet sägs minnas att äldre karlar bar sådana röda tröjor och livstycken med toppmössa till, men att plagget kom ur bruk någon gång under mitten av 1800-talet.

I Västerdalarna och Svärdsjö/Enviken har tröjan sedan utvecklats till att få mönsterstickade ärmar i olika och sockenspecifika figurer. I de tidigaste uppteckningarna, där sagesmännen minns tröjan från början av 1800-talet, är det en tröja med antingen stickade ärmar utan mönster eller med virkade ärmar. Vid stark köld kunde man bära livtröjan innanför livstycket, vilket männen ofta gjorde. Runt 1850-talet blev det en modesak att göra livtröjorna

finare, med stickade ärmar och mönsterfigurer.

Svärdsjö Enviken

Från Svärdsjö/Enviken finns ett fåtal tröjor bevarade och dessa brukades av både män och kvinnor. De bars av äldre ända in på 1900-talet. Det gemensamma med ärmarna från Svärdsjö/Enviken är att de är stickade i s-tvinnade garner. Mönsterformerna består av små figurer, stjärnor, romber och stiliserade nejlíkemönster som är systematiskt placerade över hela ärmen. Ärmarna har avvikande armrिंग; det vill säga ett annat mönster vid handleden. Från Enviken kommer ett par ärmar som är stickade i grönt och svart. De är påtagligt likt de stickade ärmarna från Ovanåker.

Lima Transtrand

Under 1800-talets mitt blev det stor skogsavverkning i Dalarna. Det medförde att en plötslig högkonjunktur kom till stånd i flera socknar. Den ökade tillgången på kontanter gjorde att människorna förändrade sina levnadsvanor. I Lima återspeglar sig denna

Svärdsjö/Enviken

Äppelbo

förändring tydligt i klädlyx-
en. Här övergick dräktbruket
till modekläder och både
nyrokokoklänningar, långbyx-
or och frack blev vanligt hos
bönderna i socknen. Trots
att man redan under 1800-ta-
lets mitt i stort sett lagt bort
sockendräkten så finns det
föremål bevarade som kan
berätta om hur livtröjorna sett
ut och hur de har utvecklats.
De plagg och fragment som
är kända och bevarade från
Transtrand/Lima kan räknas
till fyra. En hel tröja, ett par

Malung

I skinnarebygden Malung har
det förekommit olika stickade
plagg. Framför allt finns en
mängd tumvantar, helt möns-
terstickade med stjärnformer,
i svart/brunt och naturvit.
Även halvvantar och kyrkvant-
tar med vid och bred krage
finns bevarade. Vi känner inte
till någon bevarad livtröja med
stickade ärmar från Malung,
men sagesmän som är födda
runt mitten av 1800-talet
berättar att det förekom tröjor
med stickade ärmar. Dessa

för handel med Norge. Byn
är sedan långt tillbaka känd
för sin hästhandel. I Äppelbos
dräktskick förekommer tyger
som kunde införskaffas vid
marknader i Elverum och
Röros. Kvinnorna var också
flitiga med att sälja varor både
runt om i Dalarna och ner mot
Värmland. Från Äppelbo finns
ett flertal livtröjor bevarade.
De är alla maskinsydda och
har antingen stickade eller
virkade ärmar och är moder-
na i sitt snitt, från cirka 1870
och framåt. Det speciella med

bit nedanför höften. De äldre
tröjarmarna har liknande
mönster som socknens arm-
ringar och "pryskor" (kjolsäck)
med korsliknade mönster.
Ärmarna har yttäckande
mönster i form av stjärnor och
kors samt att de alla har ett av-
vikande mönster i armringen.
Det som är spännande med
nåsårmarna, och som skiljer
sig mot andra socknar är att
stickningen ibland har börjat
uppi från axeln och fortsatt ner
mot handleden.

Lima

Livtröjan ovan är den enda
bevarade från Lima. Några
stickade fragment finns.

Malung

Enviken

ärmar, en återbrukad väska
samt delar av en tröja monte-
rad som stoppning i ett täcke.
De stickade mönsterformerna
i rött och svart är två olika
och påminner om mönsterfor-
merna från Svärdsjö/Enviken
och Ovanåker, dvs stiliserad
nejlika. Tröjorna är stickade
med två trådar, en svart och
en röd, det gemensamma är
att mönstret bygger på fyra
partier med en "stege" mellan
samt en armring i avvikande
mönster. Nejlikemönstret har
ökat i storlek efterhand som
ärmen blivit större, de är stick-
ade nedifrån och upp.

var lite längre och användes
endast vintertid, då det var
riktigt kallt. Man satte livtröjan
utanpå skjortan och över trö-
jan bars västen. Tröjor stäng-
des med hyskor och hakar.
Från Mobyen finns dock ett par
ärmar bevarade samt en bit
av en ärm. Det gemensamma
för tröjarmarna från Mobyen
är att de är mönsterstickade
med långa flotteringar på
avigsidan, dvs ej snodda varje
eller varannan maska. De är ej
färgade utan har naturlig färg
från ullen, brun och naturvit.

Äppelbo

Äppelbo var liksom Särna i
norr Västerdalarnas centrum

äppelbotröjorna är att man i
flera fall har stickat med ett
tvåtrådigt z-tvinnat garn, rela-
tivt löst tvinnat, som botten-
garn och ett hårt spunnet och
tunnare s-garn i mönstret.

Järna

Från Järna finns två kända liv-
tröjor. Här har man i äldre tid
omtalat denna tröja för "mun-
tersranda". Man kallade också
den personliga och instickade
rand som strumporna hade
baktill på vaden för "mun-
tersranda". Tröjan användes
både av män och kvinnor och
det sägs att livtröjan i Järna
var äldre än på andra ställen
och vandrat ut till Floda och
Gagnef.

Nås

Ingen annan socken har sådan
variation i sina mönster som
i Nås. Här omtalas att den
så kallade "stickjälströjan"
började användas runt 1860
som ett plagg att bruka efter
kyrkogången om söndagarna.
Bål av grönt vadmal och med
stickade ärmar, röd botten
och svarta "krus" (mönster).
Det var samma färger för både
män och kvinnor, skillnaden
var att männens räckte en

"Vid stark köld kunde man bära livtröjan innanför livstyccket, viket männen ofta gjorde."

Floda

I Floda vet vi en hel del om
stickningen på 1800-talet.
Amanuensen Inga Winzell
vid Nordiska museet i Stock-
holm gjorde under början av
1950-talet dokumentation i
Floda om just stickning. Kvin-
norna som hon intervjuade
var födda under andra hälften
av 1800-talet. I Floda har man
stickat mest för husbehov,
men det fanns kvinnor som
var specialister på att sticka
livtröjor. Vid sekelskiftet
1800-1900 var betalningen
3 kr för ett par tröjor in-
kluderat material och arbete.
Gemensamt för "stickjälströ-
jorna" var att de hade stickade
ärmar med mönster. Ärmarna
stickades alltid av otvättad na-
turvit och natursvart ull. Den
svarta ullen som användes
till mönsterstickningen skulle
vara så svart som möjligt,
"ramsvart", så i regel tog man
ullen från unga får. När ärmar-
na var färdigstickade färgades

de röda och resultatet blev då röd/svarta ärmar eftersom endast den vita ullen kunde färgas. Mönstren på flodaärmarna har en ortskaraktäristisk prägel trots att variationsrikedomen är stor. Ärmarna är uppbyggda av fyra fält "fyra stegör", med olika stjärnor "rosör". Storleken på rosorna ökar vartefter ärmvidden ökar och fälten är avskilda med en smal mönsterstickad rand. Runt handleden stickas en mönstrad bård vilken kallas "ärmring".

Mockfjärd

I Mockfjärd ska livtröjan ha kommit i bruk under 1800-talets första del och ersatte den äldre svarta vadmalströjan. För kvinnorna har tröjorna med tiden fått ett liv i rutigt tyg med stickade ärmar. Det finns

inte så många bevarade tröjor i Mockfjärd vilket kan tyda på att bruket av dessa så småningom försvann och ersattes i stället av helrutiga tröjor och tröjor av olika slags fabriksvävt mönstrat tyg. En uppgift finns att livtröjan i Mockfjärd har ingått i männens svepningsdräkt.

Gagnef

Vid 1800-talets mitt började man sticka ärmar i Gagnef som monterades på tröjan av empirisnitt med knappar och knapphål. Ingen annan socken har som Gagnef utvecklat livtröjan till att bli en tröja som sedan kunde användas i kyrkan som ett kyrkplagg. Enligt en uppgift skall i slutet av 1890-talet en kyrklig påverkan till större enkelhet i klädedräkten ha skett, och

kvinnorna började då visa sig i livtröja till kyrkan. Tröjan hade då utvecklats till att bli en jacka som dekorerades med maskinbroderier, band och stora vida ärmar stickade i ett mjukt och fluffigt ullgarn. I Gagnef utvecklade man inte bara tröjans utseende, utan man rationaliserade också sättet att sticka. I stället för att ha med sig en svart och en ofärgad tråd i hela stickningen så stickade man med två färger i varje separat ros/mönster. ❖

*Anna- Kain Jobs Arnberg,
antikvarie, Dalarnas museum*

Järna

Gagnef

Nås

Floda

Mockfjärd

En urgammal flättekunst

Ovan: Språngande strumpeband "Pinnband" i Dalarnas museums samlingar.
Nedan: Språngade strumpeband från Svärdsjö. Foto: Erik Thorell

VAD HAR SVÄRDSJÖ, NÅS och ÄPPELBO gemensamt med 1500-talets Italien eller bronsålderns Danmark? I Dalarnas museums samlingar finns flera band gjorda i den teknik som kallas för språngning, eller så kallade pinnband. En urgammal flättekunst känd i Skandinavien från åtminstone bronsålder, i form av hårnätsliknande hättor från Borum Eshøj, Skrydstrup och Arden i Danmark. Norges äldsta språngade fynd är en strumpa utan fot från 300-400-talet. Liknande språngade strumpor utan fot är hittade i England. De äldsta bevarade strumpebanden i tekniken kommer ifrån Italien och är tillverkade i slutet av 1500-talet. I Dalarna har språngade band ingått i mansdräkten i form av just strumpeband.

"Hustrun väfde strumpeband af ullgarn konsten var simpel. 4 trådar af hvar färg. Väfsked var 2 pinnar. Hvarpen var upspänd på en stång, på hvilken börjades ifrån bägge ändar och slöts mittuti..."

Citatet kommer ifrån Anders Tidströms resejournal från 1754 och beskriver en kvinna i Silvberg i Dalarna som språngar strumpeband på en stör. Tekniken är som Tidström beskriver enkel. Varpen lindas kring två fästpunkter i var sin ände av en bräda, i en ram eller varför inte på spikar i en vägg. Med vänsterhanden i skålet byter sen högerhanden plats på under- och övertrådar, varannan upp och varannan ner. Principen är att alla undertrådar blir övertrådar och tvärt om. Vridningen låses sen med en pinne och nästa vridning kan göras. Genom att varptrådarna sitter fast i två fästpunkter kommer vridningen uppstå i båda ändarna. Ett språngat band ser vid första anblicken ut som ett vävts band men strukturen är flexibel och stretchig, då tekniken till skillnad från vävningen saknar inslagstrådar. Den stretchiga, nättliknande, strukturen lämpar sig ypperligt till exempelvis strumpeband. Strukturen kan bli mycket tät, framför allt om man använder ull. Pinnbanden är den enklaste formen av språngning, där enbart färgerna skapar mönster i banden. Genom att alternera hur många trådar som vrids kan spetsliknande mönster skapas, något som i Sverige var vanligt främst i Jämtland där Norderöspetsen kanske är den mest kända. Från Halland finns en hätta från 1700-talet med språngat spetsmönster och fastsytt broderat stycke. Mer avancerade arbeten av det här slaget görs i språngningsramar istället för på bräda.

Pinnbanden är den enklaste formen av språngning, där enbart färgerna skapar mönster i banden.

De språngade band som finns i museets samlingar tillhörande Svärdsjö och Äppelbo har samma mönster i samma färgsättning, något som tyder på att band av det här slaget tillverkades av ett fåtal kunniga och sen såldes vidare, kanske av kringresande gårdfarihandlare. På digitaltmuseum både i Sverige och Norge finns en uppsjö av bevarade alster i tekniken, något att glädjas och inspireras av. ❖

Linnea Skog, antikvarie, Falun.

Kjolsäck, pryska eller pung - kärt barn har många namn

Väggen med kjolsäckar i utställningen "Klädd i Dalarna".

Foto: Erik Thorell

KJOLSÄCK ÄR DEN lösa fick-påse eller "väska" som bärs till folkdräkter av kvinnor. Ursprungligen ingick kjolsäcken som en modedetalj i medeltidens dräktskick för både män och kvinnor. Senare kom de att få sin plats under koltan och bars så allmänt i den kvinnliga modedräkten ännu på 1700-talet. I Dalarna har traditionen att bära den dekorerade kjolsäcken synlig utanpå kjolen levit kvar i kvinnornas folkdräkter.

Årtal

Kjolsäckar finns belagda sedan slutet av 1600-talet. Några finns bevarade från 1700-talet, den äldsta daterade i Dalarna bär årtalet 1718. Många kjolsäckar har ägar- och årtalsmärkning före 1850. Märkningen består ofta av siffror

och bokstäver klippta i vadmal som sytts fast på framstycket. Andra bokstäver har sytts med läggsöm, stjälsöm, efterstygn eller korsöm. Byglar av metall kan ha ingraverade årtal.

Funktion

I kjolsäcken kunde man förvara örter och kryddor vid kyrkbesök. Salvia och åbrodd luktade man på för att hålla sig vaken under de långa gudstjänsterna. Ingefära, nejlikor eller lök kunde vara bra att tugga på liksom en brödbit till barnen.

Det var de nyaste och finast dekorerade kjolsäckarna som användes till kyrkan. Gamla och slitna kunde de komma till användning i vardagens arbete. På andra platser användes de endast till kyrkan. En del

var endast "vardagsväskor", fastän de var rikt utsmyckade. Det lokala namnet "liduväska" i Rättvik och Boda socknar, betyder "ledigväska". I den förvarades vardagens handarbete. Det fanns också mycket enkla kjolväskor eller lösa fickor, tillverkade av linne eller nålbundna av kotagel, för att användas vid vallning och i vardagens arbete.

Lokal utformning

Man kan anta att kjolsäckarna följer samma utveckling som folkdräkter i allmänhet. Långt tillbaka har kläderna varit likartade över större områden för att senare utvecklas i olika riktningar och anta en stark lokal särprägel som ofta följer sockengränserna.

Dekorativa kjolsäckar var som regel avsedda att bäras helt eller delvis synliga, men även de som bars under förklädet kunde vara utsmyckade. På många orter var traditionen att kjolsäcken skulle bäras till hälften dold av förklädet. På en del kjolsäckar beläggs detta bruk genom att endast högra halvan av kjolsäcken är dekorerad med paljetter eller annan exklusivare utsmyckning.

Kjolsäckarna bars som regel alltid på höger sida, beroende på att de flesta var högerhän-ta. Men det finns exempel på kjolsäckar som har burits på vänster sida, vilket man kan sluta sig till genom att de har den finaste dekoren på vänster sida.

Specialister

Det förekommer en uppfattning om att alla tillverkade sina egna kläder i allmogensamhället. Att tillverkningen i stället utförts av ett fåtal specialister, så som skraddare eller särskilda sömmerskor, kan man se i den samstämmighet man möter uppvisar och i den högt drivna tillverknings-

tekniken. I sydöstra Dalarna har applikationerna ofta kontur av tenntråd i läggsöm. Dessa kjolsäckar tillskrivs en samesläkt som kom till Svärdsjö på 1700-talet. Det är dokumenterat att "lappkvinnan" Ulrika Jonsdotter i Svärdsjö, 1811-1877, broderade väskor. En lappkjortelsäck i Övre Dalarna betyder dock - "försedd med tyglappar" - ett applikationsbroderi, och inte ett samiskt arbete.

Ibland utvecklades tillverkningen till en saluslördsspecialitet som fick spridning över ett större område. Ett exempel på detta är väskor med ullgarnsbroderi så kallad "påsöm", från Floda socken i Västerdalarna. Vid sekelskiftet 1900 spreds dessa till flera socknar främst längs Västerdalälven.

Inspirationskälla

Kjolsäckarna tillhör den typ av folkliga föremål som uppmärksammades redan under 1800-talet på de stora slöjd- och industriutställningarna. Svensk Hemslöjd gjorde stora beställningar i Dalarna av dräkter. Handarbets Vänner tillverkade även kjolsäckar som användes till en del nytillverkade dräkter. Vid sekelskiftet 1900 blev folklig textil och dräkt uppskattade som inspirationskälla för nyproduktion, av främst inredningstextil, på grund av de rika mönsterformerna och färgprakten som upplevdes som mycket exotisk. ♦

Erik Thorell, antikvarie, Dalarnas museum

Texten sammanfattar en del av artikeln: Folkedragter i Sverige, Erik Thorell. Tidigare publicerad i Dragtjournalen. Årgång 12 Nr. 16 2018. Folkedragt - folklig dragt. Tidskriften utgiven af Det Danske Dragt- och Tekstilnätverk.

1. Bjursås
2. Boda
3. Floda
4. Folkärna
5. Gagnef
6. Leksand
7. Malung
8. Mockfjärd
9. Mora/Vämhus
10. Ore
11. Rättvik
12. Stora Tuna
13. Svärdsjö
14. Särna
15. Särna, baksida

Foton: Dalarnas museum.

”Jag vill inte förarga, men utmana”

ORDEN ÄR KARIN FERNERS, den välkända konstnären, som trots att hon föddes i Sollentuna ger en sådan otroligt stark känsla av Dalarna med sina färgstarka kreationer i olika material. Sin bakgrund till trots- Karin utbildade sig vid konstfack till silversmed- har hon arbetat i mängder av olika material.

”Det visade sig att farhågorna att dalfolket skulle känna sig förargade av tolkningen av deras kulturarv var obefogad.”

Karin flyttade till Dalarna 1981 och det var kärleken Rune från Malung, mångårig medarbetare på Dalarnas museum, föremålsexpert och antikvarie som drog. I Dalarna fanns inspiration i form av kurbits och färgglada folkdräkter, men det dröjde många år innan Karin vågade sig på att faktiskt utforska detta. Känslan av att inkräkta på ett kulturarv som inte tillhörde henne var stark och hon var rädd för att människor skulle ta illa upp över att hon, en utsocknes och till råga på allt stockholmare skulle ta sig rätten att tolka Dalarnas kulturarv, eller som hon själv säger ”Jag vill inte förarga, men utmana”.

Det visade sig att farhågorna att dalfolket skulle känna sig förargade av tolkningen av deras kulturarv var obefogad. När hon genomförde sin första utställning med material baserat på Dalarna höll hon den i Stockholm, av hänsyn, men upptäckte snabbt att folket i Dalarna mer än gärna ville titta på hennes konst och några utställningar senare marscherade en man fram till henne och sa: ”Nu har du väl ändå konverterat till kulla”.

Karin Ferner är en stark anhängare av att det som ska överleva måste och utvecklas och det är vad hennes konst har bidragit med. Hon återbrukar; ger material ett nytt liv och en ny funktion, ofta med tidigare formgivning som inspiration. Ett exempel på sådant är de pappersföremål hon skapat. Papper har under historien

ofta använts i dekorativt syfte. Eller broscher gjorda av tyger till folkdräkter. Att använda sig av material till folkdräkter är inte helt riskfritt. Mycket bestämda åsikter finns vad man får göra och inte göra med en bygds dräkt. Av den anledningen arbetar Karin mycket med dräktmaterial men ser till att aldrig sätta saxen i en dräkt utan istället går hon runt på loppmarknader och köper material som av anledningar är lite defekt och aldrig kommer att användas i en dräktproduktion, återigen ett återbruk eller ett bruk av ett material som annars skulle kastas.

”Mitt återbruk är inte ett politiskt ställningstagande”, säger Karin, ”utan handlar mer om ett arbetsmaterial”. Jag växte upp på 50-talet då återbruk var självklart, allt bevarades och återanvändes, utan att man reflekterade så mycket över det.” Att återbruka räcker dessutom inte; återbruk måste vara estetiskt. Att hålla återbrukets flagga högt, utan att ett estetiskt uttryck är meningslöst. En företeelse med brist på estetik kommer att gå i graven, hur vällovligt det än är menar Karin. ”Estetik och humor är lika viktigt som redskapen man arbetar med”.

Karin framhåller att en grund till hennes skapande och de uttrycket det fått finns i hennes uppväxt; föräldrarna var ivriga anhängare av hembygdsrörelsen och som barn fick Karin följa med på oräkneliga resor till och besök av hembygdsgårdar i Sverige. En upplevelse som Karin beskriver lite skämtsamt som näst intill ”traumatiserande”. Men som alltid då det gäller upplevelser i barndomen kan de skapa ett livslångt hat eller kärlek till den aktuella företeelsen och för Karin blev relationen till hembygdsgårdarna och det folkliga uttrycket en kärleksfull relation och har som nämnts tidigare inspirerat i hennes konstnärskap.

Karin betonar också den organiserade röran som en viktig del av sitt skapande. Att se föremålen hon arbetar med, och av den anledningen ligger det material

Karin Ferner
Foto: Privat.

”EXTRA ALLT OCH LITE TILL

Lad, slims och kronor i en anda av återbruk”

En utställning med smycken och objekt med förnyelse och återbruk av färg, form, känsla, tradition och skönhet. Allt med ett osvikligt fokus på Dalarna.

Utställningen visas på Dalarnas museum 15 september- 12 november. Vernissagen ingår i Dalarna Folk Fashion weekend.

hon arbetar med framme, inte undan gömt i lådor och skåp. Hon behöver se föremålen för att se vad som passar ihop och vilka möjligheter som finns. ”Tänk utanför kartongen” är ett av Karins favorituttryck, ett citat hon fick från en bekant som försvenskade uttrycket ”tänk utanför boxen”.

Under hösten 2023 kommer Karin att ställa ut verk på Dalarnas museum; vernissage sker den 15 september och utställningens titel är *Extra allt och lite till*. Detta blir den fjärde utställningen på museet, och museets publik ser fram emot ännu en utställning av den konverterade kullen Karin Ferner. ❖

Marina Andersson, antikvarie,
Dalarnas museum

Foton: Satu Sundström

En sista gång "Gustav Vasa i Svärdsjö"

FÖR TIO ÅR SEDAN hade "Gustav Vasa i Svärdsjö" premiär på Gammalgården i Svärdsjö. Skådespelet som skapats av Kråkan Kultur & Teater blev en sådan succé att 24 fullsatta föreställningar spelades under tre underbara somrar utan en enda regndroppe. Först 2020 och sedan 2021 skulle det ha blivit jubileumsföreställningar för då var det 500 år sedan Gustav Eriksson Vasa vistades i Svärdsjö. Han var på flykt undan knektarna utskickade av den danske kung Kristian Tyrann som tagit makten i Sverige. Men det kom en pandemi emellan.

Nya tag

Men inte ska man ge upp så lätt. Vi som varit med tidigare vill verkligen stå på scenen igen, särskilt som många både Svärdsjöbor och utsocknes har hört av sig om att vi borde spela ännu en gång. Klart vi ska! Särskilt roligt är det att få välkomna många nya i ensemblen. Nu är vi mitt i övningar, repetitioner och bidragsansökningar. Kostym ska hittas som komplement till det som finns i föreningens förråd och några hästar förstås, scenografi, rekvisita fixas, marknadsföring rulla på och så möten hållas i produktionsgruppen då allt knyts ihop inför premiären den 3 augusti.

Processen

Kanske är det lite klyschigt att tala om "processen" men det är faktiskt vad det handlar om när man utvecklar sig själv och hittar verktyg för samspel med människor i olika åldrar, som man kanske inte känner sedan tidigare. Resultatet är ett skådespel, som ska roa publiken och kanske stimulera till nya tankar, där varje person är viktig för att helheten ska fungera. Ja, vi skapar tillsammans men det skulle inte gå utan Theresia Holmstedt Jensen som har skrivit manus och regisserar och som den här gången har en regiassistent vid sin sida, Martina Fasen.

Ett jubileum till

Detta år 2023 är det 500 år sedan Gustav Eriksson Vasa valdes till Sveriges kung under riksmötet i Strängnäs den 6 juni. Under de 37 år han kom att styra landet tills sonen Erik XIV efterträdde honom, utvecklades Sverige till ett självständigt arvrike, en nationalstat, under en stark centralmakt med effektiv byråkrati och

I Dalarna

Innan valet 1523 och kröningen i Uppsala domkyrka fem år senare hade den unge Gustav upplevt en äventyrlig färd genom Dalarna 1520-21. Den kan man läsa om i "Gustav Vasas krönika", nedtecknad efter kungens diktamen av Peder Svart, biskop i Västerås stift. Om Svärdsjö finns inte mycket att hitta där: Arent Perssons hus-tru Barbro Stigsdotter på Ornäs "... skyndanden [honom] till herr Jon i Svärdsjö, den ock med honom i Uppsala studerat hade. Där vort han ganska väl unfängen, vilte sig där vid pass en vicke. Skyndade så herr Jon honom över daleskogen in till Rättvik...".

Foto: Sören Jonsson

© Kråkan Kultur & Teater

Men i bygden har historierna frodats, flera inspirerade av folkliga berättelser eller vandringsäpner. Och de lever ju fortfarande, den här gången i skådespelet "Gustav Vasa i Svärdsjö". Vi berättar om hur Gustav, efter att ha blivit sviken av flera tidigare studiekamrater, som han sökt stöd hos, fick hjälp i Svärdsjö av listiga bönder och handlingskraftiga kvinnor att fly vidare mot Rättvik och Mora i nordväst.

Som tack till Svärdsjöborna skänkte Gustav och sonsondottern drottning Kristina de två förgyllda kronor, som kan ses på Svärdsjö kyrkas östra taknock. Ett annat Vasaminne i bygden är Isala lada, där "Kung Jösta" enligt sägnen tröskade med gårdens drängar. Mer än 250 år senare lät kung Gustav III resa en minnessten i äldvallsportyr vid ladan för att befästa kopplingen till sin store företrädare. ❖

Satu Sundström, en av åtta i produktionsgruppen, bondkvinna och allmoge i skådespelet "Gustav Vasa i Svärdsjö"

kungen blev kyrkans överhuvud i samband med reformationen. Under dessa 500 år har bilden av den politiskt skicklige kungen nyanserats många gånger - var han den välvillige landsfadern Kung Gösta som med varsam hand fick ordning på landet eller en maktlysten, hänsynslös, sniken despot? Mycket finns skrivet om detta, exempelvis "Gustav Vasa - landsfader eller tyrann", 2002, av Lars-Olof Larsson och "Gustav Vasa - en furste bland furstar" av Olle Larsson, 2022.

Halmtaket är belagt med råghalm från egen odling. Fastbundna slanor håller tjocka halm lager på plats. För bindning har hamasnöre använts, vars livslängd förlängts genom oljning.

Återskapande av halmtaket blev ett sätt att utforska en äldre teknik som fallit i glömska här i Dalarna.

VINNARE AV DALARNAS BYGGNADSVÅRDSPRIS 2023

DALARNAS BYGGNADSVÅRDSPRIS 2023 går till ekonomibygnader på Ollasgården i Bälinge. Priset delades ut första gången 2015 och instiftades av Falu Rödfärg, Dalarnas museum, Dalarnas fornminnes och hembygdsförbund och Länsstyrelsen. Prisjuryn 2023 har bestått av Jacob Hidemark (Falu Rödfärg), Anna Hagland (Länsstyrelsen), Stefan Östberg (Dalarnas museum) och Marina Andersson (Dalarnas fornminnes och hembygdsförbund).

År 2019-20 återskapades en våtmark på Ollasgårdens ägor och åren därefter renoverades några av gårdens ekonomibygnader; smedjan, rökbastun och ängsladan. Under arbetets gång upptäcktes att några av gårdens byggnader hade halmtak, ett i Dalarna föga uppmärksammat byggmaterial. Byggnadernas ägare Sven Erik Eriksson gjorde efterforskningar och enligt källorna har halmtak i södra Dalarna under historisk tid varit vanligt

förekommande. Taket på ängsladan renoverades med halm, justering av grunder genomförts, liksom timmerlagningar, omläggning av tak och iordningställande av eldstäder med mera för smedja och rök. Allt har rekonstruerats med syfte att fungera igen.

Sven Erik Eriksson har genom renoveringarna räddat byggnader som annars inte skulle bevarats till eftervärlden. Ekonomibygnader är dessutom i många fall sällan uppmärksammade inom byggnadsvården trots att de har en viktig historia att berätta om en gårds och en bygds förflutna. Smedjan, rökbastun och ängsladan har renoverats på ett professionellt och omsorgsfullt sätt och under processen har involverade i projektet uppmärksammat ett material som är föga känt, men tidigare använt i Dalarna. Halmen som användes till ängsladan är lokalproducerad, vilket knyter an till

både äldre tiders användande av vad en gård producerade och nyare tiders fokus på hållbarhet och lokalproduktion. Genom renoveringarna har man tagit fasta på, inte bara enstaka byggnader, utan en hel kulturmiljö, och bevarat denna miljö och dess funktioner för eftervärlden. På Ollasgården möts natur och kultur med återställande av våtmarker och renovering av ekonomibygnader, där mötes dåtid, nutid och framtid då dåtida material används i dagens renoveringar för att lära inför framtiden.

Priset kommer att delas ut den 9 september vid Falu gruva och man kommer att kunna besöka Ollasgården för en visning. Datum kommer att läggas ut på Dalarnas museums hemsida. ❖

Juryn: Jacob Hidemark, Anna Hagland, Stefan Östberg och Marina Andersson

VERNISSAGE

KLÄDD I DALARNA

— dalfolkets kläder till vardag och fest

Lördag 17/6 kl 14.00

Utställningen invigs med tal av

CHRISTER BJÖRKLUND
Museichef, Dalarnas museum

BJØRN SVERRE HOL HAUGEN
Förste konservator, Norskt Folkemuseum

Antikvarier **ANNA-KARIN JOBS ARNBERG** och
ERIK THORELL visar utställningen

Kom gärna i sockendräkt!

Vi bjuder på förfriskningar och musikunderhållning

VARMT VÄLKOMMEN!

HÖSTUTFLYKTEN

Välkomna till Dalarnas fornminnes- och hembygdsförbunds höstutflykt

16 september 2023

Mer information kommer att läggas ut på DFHF:s hemsida

Kontakt:
marina.andersson@dalarnasmuseum.se
tel 070- 393 72 03

Dräkt och textil är trendigt, men vad kan du?

1. Vad heter lin på latin?
2. Hur många arter lin finns det?
3. Hur många procent ull ska helylle innehålla?
4. Årets hembygdsbok i Dalarna 2023 handlar om dräkt i Nås; vad heter författaren?
5. Enligt nordisk mytologi spann tre nornor ödets väv; vad heter de?
6. Vilken organisation började att ta fram Sverigedräkten i början av 1900-talet?
7. Några Dalarelaterade herrar var delaktiga i framtagandet av de första skisserna till Sverigedräkten. Vilka?
8. Tidstrand yllefabrik grundades av herr Tidman år 1896. Vad hette han i förnamn?
9. Tidstrand föddes inte i Dalarna, utan i...? Landskap räcker.

Svaren presenteras i nästa nummer av Dagsverket. Svaren finns också på dalarnas-museum.se/verksamhet/dalarnas-hembygds-forbund/

Rätta svar på förra numrets frågor:

1. Quercus robur 2. Old Tjikko 3. Gran
4. Dendrokronologi 5. Asplöv 6. Floem
7. Ask 8. Alm, ask, avenbok, ek, lind och lönn
9. Enter, eller på engelska Ents

Årets hembygdsbok i Dalarna "Kläd i Nås" av Margareta Jonth

Juryn (*Satu Sundström, Marita Trygg och Ingrid Neil*) har beslutat att utse monografen *Kläd i Nås*, utgiven 2022 av Nås hemslöjdsförening och Nås hembygdsförening, till Dalarnas bidrag som Årets hembygdsbok 2023. Margareta Jonth är författare till det omfattande verket, som hon har skrivit med utgångspunkt från en mångårig gedigen forskningsinsats och i samarbete med lokalbefolkning och expertis på nationell nivå. Ett betydande dokumentationsarbete med inventeringar, utställningar och arkivforskning har utförts. Förteckningarna över källor och litteratur är omfattande och helt ovärderlig för eventuell kommande forskning om klädskick och om Nåsbygden.

Kläd i Nås, med sitt gedigna innehåll, kommer säkerligen att användas som ett standardverk inom området dräktskick, inte endast i Nås, utan hela Dalarna. Den är dessutom mycket välskriven, professionellt redigerad och vackert formgiven samt försedd med ett rikligt och inbjudande bildmaterial. Tillsammans bidrar text och illustrationer till att *Kläd i Nås* är ett riktigt praktverk, som bidrar till att sätta in dräktbruket i ett socialt, kulturellt och ekonomiskt sammanhang. Intressanta detaljer är de "extranoter" som återfinns i marginalerna, att Nås-finnarnas dräktbruk uppmärksammas samt att boken berättar också om dem som bar dräkten, som därmed blir till en berättelse om Nåsbornas liv i vardag och helg, om bygdens historia och utveckling fram till nutid. Boken kan sägas vara en variant av traditionella sockenböcker med dräkten i fokus.

Margareta Jonth berättade på årsmötet om sitt arbete med boken. Boken finns att köpa i Dalarnas museums museibutik. Går även bra att beställa: butik@dalarnasmuseum.se

Utmärkelsen Årets hembygdsförening i Dalarna går till
Ulum Dalska
med motiveringen:

Ulum Dalska har i snart 40 år arbetat för att bevara och utveckla en del av det immateriella kulturarvet, älvdalskan. Genom kurser, språkstipendier, kwedåkwelder och andra aktiviteter har föreningen engagerat över generationsgränserna till att väcka ett intresse för språket. På ett innovativt sätt har föreningen senaste året genom projektet Wilum og Bellum lyckats revitalisera och utveckla älvdalskan, bland annat genom att aktivt rikta sig mot unga med hjälp av film, mobilapp, musik och barnböcker. Föreningens idoga arbete och folkbildningsinsatser har en stark positiv inverkan av älvdalskans långsiktiga fortlevnad och har bidragit till att öka medvetenheten om språket som både levande kulturarv och en del av bygdens identitet.

Dalarnas Fornminnes- och Hembygdsförbund bedömer att Ulum Dalskas hårda arbete och engagemang är väl värda att belönas med utmärkelsen Årets Hembygdsförening.

Ett hedersomnämning
går till skriften
Mockfjärdsminnen,
med Peter Lindholm som
redaktör.

B SVERIGE
PORTO
BETALT

BEGRÄNSAD
EFTERSÄNDNING
Vid definitiv eftersändning återsänds
försändelsen med nya adressen på baksidan
(ej adressidan)

Klädd i Dalarna -
dalfolkets kläder till vardag och fest - öppnar 17/6

Dalarna Folk Fashion Weekend
En helg du inte vill missa! 15-17/9

EXTRA ALLT och lite till - Lad, slims och kronor
i en anda av återbruk Karin Ferner - öppnar 15/9

SAVE
THE
DATES

läs mer

**Dalarnas
museum**
dalarnasmuseum.se
Stigaregatan 2-4, Falun

Utställningar på Dalarnas museum

Från Svartvitt till Färgrikt
Konst som förundrar och ger glädje öppnar 13/5

Carl XVI Gustaf - 50 år för Sverige
öppnar 6/6

Klädd i konsten
konst ur museets samlingar öppnar 17/6

Dalarnas museums
sommарprogram
hittar du på:
dalarnasmuseum.se/
kalendarium/
eller scanna qr-koden

